

**MICHAŁ STOLARCZYK: SYTUACJA SPOŁECZNA
DZIECKA „MORALNIE ZANIEDBANEGO” W POLSCE
W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1918–1939),
PIOTRKÓW TRYBUNALSKI 2023, s. 253**

Sytuacja społeczna dziecka „moralnie zaniedbanego” to monografia naukowa. Jej treść została opracowana przez Michała Stolarczyka – pracownika naukowego Akademii Piotrkowskiej w Piotrkowie Trybunalskim, badacza obszaru nauki w dyscyplinie pedagogiki.

Publikacja prezentuje stanowisko współczesnego polskiego badacza na temat sytuacji społecznej dzieci zaniedbanych moralnie w okresie międzywojennym w Polsce oraz wpływ przebiegu procesu socjalizacji nieletnich na dalszy ich rozwój. Zasadniczym założeniem przyświecającym podjęciu zagadnienia sytuacji społecznej dziecka moralnie zaniedbanego była odpowiedź na wszelkie pytania związane ze wspomnianym powyżej zagadnieniem. Podjęty przez Autora problem badawczy należy uznać za bardzo wartościowy w sensie poznawczym. Autor podjął się bowiem omówienia sytuacji nieletnich oraz zaprezentowania wieloaspektowości procesu wychowawczego w ujęciu praktycznym, bazując na obowiązujących w dwudziestoleciu międzywojennym podstawach prawnych.

Recenzowane opracowanie zawiera pięć rozdziałów. Pozycję otwiera kwestia teoretycznego założenia badań nad zagadnieniem sytuacji dziecka „trudnego” w Polsce międzywojennej. Autor analizuje nazewnictwo stosowane w odniesieniu do terminu dziecka „trudnego”, podając różne kategorie oraz bogactwo typów. Badacz wskazuje również na rozbieżności w stosowanej terminologii oraz związane z tym trudności interpretacyjne. Niezwykle interesująco zostało omówione zagadnienie dziecka „występnego” w Drugiej Rzeczypospolitej. Autor dokonuje przeglądu stanowisk badaczy zajmujących się ww. obszarem. Podejmując się pogłębionej analizy postępowań nieletnich, M. Stolarczyk porusza również zdefiniowane zachowania dorosłych determinujące rozwój dziecka, przedstawiając negatywny, destrukcyjny wpływ na jego prawidłowy przebieg. W odniesieniu do powyższego została również omówiona rola społeczeństwa oraz państwa

(rodzaj i charakter środków, znaczenie sądu, szkoły i pracy) w udzieleniu pomocy dziecku określanemu jako źle wychowywane.

W kolejnej części Autor poddaje analizie aspekt formalno-prawny normalizujący kwestię opieki nad dzieckiem moralnie zaniedbanym. M. Stolarczyk podejmuje się analizy aktów normatywnych regulujących działania o charakterze opiekuńczym (jako obowiązek państwa i społeczeństwa, a traktowane dotychczas jako filantropijne), tworzenia się struktury organizacyjnej obejmującej jednostki opiekuńczo-wychowawcze, koordynacji działań władz państwowych, samorządowych i społecznych (podział kompetencji), współpracy samorządów z instytucjami społecznymi oraz systemu szkolnictwa w odniesieniu do dziecka moralnie zaniedbanego w Polsce międzywojennej. W Drugiej Rzeczypospolitej uwydatniała się rola państwa nie tylko w kształtowaniu zmian systemowych i form organizacyjnych zakładów o charakterze opiekuńczym, ale także w przygotowywaniu rekomendacji oraz zaleceń dotyczących instrukcji wewnętrznych stanowiących podstawę funkcjonowania tych podmiotów. Autor poddaje analizie również przepisy prawne (kodeksy karne) oraz uregulowania organizacyjne systemu opieki całkowitej nad dzieckiem „występnym” (powoływanie zakładów poprawczych, zakładów wychowawczych, zakładów specjalnych, schronisk dla nieletnich, oddziałów dla nieletnich wyodrębnionych przy więzieniach). Ponadto w rozważaniach Autor zajmuje się kwestią stworzenia mechanizmów oceny środowiska wychowawczego nieletniego jako koniecznego w procesie podejmowania decyzji o skierowaniu dziecka do odpowiedniej placówki w celu wypracowania najlepszych form pomocy. Autor podkreśla rolę oraz wpływ sądów dla nieletnich oraz przeprowadzanie szerokich działań o charakterze profilaktycznym na zmniejszenie się przestępczości wśród nieletnich. Wskazuje na widoczne zmiany w prawodawstwie polskim, odzwierciedlające i uwzględniające wyniki prowadzonych ówczesznie badań naukowych, prowadzące do widocznego rozróżnienia w sposobie traktowania osób nieletnich i osób dorosłych (w zakresie przestępczości). Ponadto wspomina o zmianie wizerunku sądu – z organu wymiaru sprawiedliwości w organ opieki państwowej nad dzieckiem.

Autor w rozdziale trzecim dokonuje przeglądu metod pracy stosowanych w procesie wychowania dzieci moralnie zaniedbanych, które zostały poparte przykładami ich zastosowania. Z uwagi na brak ujednoczonych przepisów dotyczących funkcjonowania zakładów wychowawczych, jednostki te działały na różne sposoby w zakresie postępowania z nieletnimi. Warto również odnotować wymieniane przez Autora czynniki, które miały ówczesznie zapobiegać rozwojowi przestępczości wśród nieletnich, takie jak: zakładanie klubów i stowarzyszeń, korzystna atmosfera panująca w danej placówce, stosowanie głównie nagród, a kar jedynie „moralnych”. Za niezwykle wartościowy i uniwersalny należałoby również uznać przekaz sformułowany przez badacza, wskazujący warunki konieczne do osiągnięcia pomyślnych wyników w pracy wychowawczej: gruntowne i wszechstronne poznanie dziecka, osoba wychowawcy kierująca się między innymi dobrem dziecka i wartościami moralnymi oraz możliwie

najlepsze warunki pracy. Za ponadczasowe można również uznać eliminowanie zachowań negatywnych za pomocą zachęty i pochwały, poznanie psychiki dziecka i jej wzmacnianie, a nade wszystko poszanowanie godności osobistej jednostki i potęgowanie wiary we własne siły bez ograniczania samodzielności. Cały proces wychowania miał odbywać się w miłej i serdecznej atmosferze w danym zakładzie. Autor wskazuje również na trudności, z którymi zmierzali się wychowawcy. Jednocześnie badacz zwraca baczną uwagę na kwestię trudności pojawiających się nie tyle w okresie, w którym dzieci przebywały w zakładach o charakterze opiekuńczym czy wychowawczym, ale po ich opuszczeniu i powrocie nieletnich do wcześniejszego środowiska. Analiza dokonana przez Autora recenzowanej pracy przyczynia się do pełniejszego zrozumienia całego procesu wychowawczego, którego znaczenie, również współcześnie, nie podlega większym dyskusjom i niewątpliwie zasługuje na szczególną uwagę.

Rozdział czwarty charakteryzuje proces instytucjonalizacji ukazujący przekrój form zakładowych tworzonych w celu zapewnienia opieki nad dzieckiem „występnym”. Autor przedstawia sytuację nieletnich przebywających w zakładach w latach 20. XX wieku, charakteryzując poszczególne zakłady i szkoły. Za niezwykle istotne zagadnienie należałoby uznać współpracę środowiska pedagogicznego z prawniczym w zakresie organizowania zakładów dla nieletnich, która w okresie Drugiej Rzeczypospolitej nie miała miejsca, tj. środowisko pedagogiczne opowiadało się za działaniami o charakterze wychowawczym, a środowisko prawnicze reprezentowało tendencje w kierunku karno-poprawczym (stosowanie kary i przymusowej poprawy). Czwarty rozdział wzbogaca wykaz (siedmiostronicowy), w którym Autor dokonuje uporządkowania wiedzy na temat jednostek o charakterze opiekuńczym dla dzieci i młodzieży moralnie zaniedbanych w Polsce w 1927 roku.

W rozdziale piątym M. Stolarczyk podejmuje się analizy badań ankietowych przeprowadzonych w roku szkolnym 1929/1930 na temat palenia tytoniu. Ponadto porusza uwarunkowania alkoholizmu jako problemu społeczno-wychowawczego. Autor prezentuje i przybliża również działania o charakterze profilaktycznym, zmierzające do promowania zdrowia, oraz przedstawia rolę i znaczenie szkoły w tym zakresie.

Przeprowadzone przez badacza rozważania naukowe w recenzowanej monografii wskazują, iż odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej zapoczątkowało przełom i modyfikację istniejących form opieki i pomocy najmłodszym. Twórca opracowania zauważa, że regulacje prawne wprowadzone w ówczesnym okresie dziejowym stanowiły moment przełomowy dla ówczesnej pracy społecznej. Zwraca również uwagę, że jeszcze u podstaw II Rzeczypospolitej działalność opiekuńcza wobec najmłodszych była pojmowana przede wszystkim jako aktywność społeczna o charakterze dobroczynnym bądź samopomocowym. Zwraca uwagę również, iż w latach 30. XX wieku nastąpił ogromny postęp w dziedzinie szkolnictwa specjalnego, w tym opieki nad dziećmi zaniedbanymi. Odnosi się to do zwiększenia liczby zakładów wychowawczych działających

na terenie państwa oraz rozpowszechnienia zainteresowania sprawą zorganizowania opieki nad nieletnimi wśród społeczeństwa polskiego. Badacz w swojej publikacji porusza także niezmiernie istotne kwestie związane z próbami podejmowanymi przez państwo w sferze rozwiązania problemu opieki nad dziećmi moralnie zaniedbanymi, zagadnienie metod środków wychowania dzieci moralnie zaniedbanych, a także zakładowych form instytucjonalnej opieki nad dzieckiem „występnym” oraz spożywania alkoholu i palenia nikotyny przez dzieci i młodzież w omawianym okresie historycznym.

Autor publikacji w swojej pracy zawarł znaczącą liczbę tabel opracowanych na podstawie danych statystycznych, które w przejrzysty sposób obrazują stan opieki nad dziećmi moralnie zaniedbanymi. Zestawienia tabelaryczne stanowią usystematyzowane dane, które pozwalają na indywidualną analizę kwestii omawianych przez Autora. Ponadto zastosowane w książce słownictwo oddaje ówczesne realia dotyczące badanego zagadnienia sytuacji nieletnich w dwudziestoleciu międzywojennym. Dodatkową egzemplifikacją rzeczywistości z okresu Drugiej Rzeczypospolitej, która dobitnie odzwierciedla narrację, jaką posługiwało się wówczas w obszarze obejmującym tematykę nieletnich i zagadnień z nimi związanych, stanowią zastosowane przez Autora liczne cytaty. Niniejsza pozycja naukowa została wzbogacona ilustracjami ze zbiorów „Dwutygodnika Służby Więziennej”.

Wiarygodności pracy nadaje również dokonana przez badacza analiza aktów prawnych stosowanych w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Nakreślenie podstaw prawnych odpowiednio wyszczególnionych w recenzowanej publikacji stanowi podłoże dla dalszych rozważań, co czyni poszczególne rozdziały bardzo wartościowymi i przejrzystymi w swojej strukturze. W trakcie redagowania monografii dokonano także interpretacji materiałów naukowych bezpośrednio związanych z omawianym zagadnieniem. Zastosowano także odniesienia oraz analizę treści czasopism wydanych zarówno w czasach, których dotyczy recenzowana publikacja, jak i tych opublikowanych współcześnie, oddając tym samym zróżnicowane spojrzenie na problemy polskiego społeczeństwa z perspektywy „wczoraj i dziś”.

Autor recenzowanej pracy kończy rozważania naukowe stwierdzeniem, iż sytuacja dzieci moralnie zaniedbanych w okresie międzywojennym stanowi niezwykle skomplikowane zagadnienie, na które wpływ miało bardzo wiele czynników. Zwraca uwagę szczególnie na ówczesne realia gospodarczo-polityczne oraz brak świadomości osób dorosłych w odniesieniu do problemu stosowania używek przez najmłodszych, które w dłuższej perspektywie przekładały się na poziom edukacji dzieci w wieku szkolnym. Autor zauważa również, iż kluczowy wpływ na proces resocjalizacji miała działalność zakładów poprawczych przeznaczonych dla osób nieletnich. Stwierdza ponadto, że działania prowadzone przez przedstawicieli wielu grup społecznych działających zarówno w sferze społecznej, jak i naukowej miały niezwykle wielki wpływ na sytuację dzieci moralnie zaniedbanych.

Podsumowując, monografia *Sytuacja społeczna dziecka „moralnie zaniedbanego” w Polsce w okresie międzywojennym* autorstwa Michała Stolarczyka to solidne i dogłębne opracowanie tematu, które stanowi istotny wkład w badania nad historią opieki społecznej i sytuacją dzieci w Polsce międzywojennej. Recenzowana praca to próba usystematyzowania istniejącego stanu wiedzy oraz wzbogacenia dotychczasowych wyników badań o nowe interpretacje. Wartość merytoryczna pozycji jest znaczna, bowiem dokonano kompleksowej analizy zebranego materiału empirycznego. Ponadto opublikowana monografia stanowi bodziec dla dalszych poszukiwań źródłowych oraz, na co warto zwrócić szczególną uwagę, do rozszerzenia ich w zakresie omawianej problematyki.

JAN FUSSY

ORCID: 0009-0002-7449-9943

Akademia Piotrkowska w Piotrkowie Trybunalskim

KATARZYNA KAŻMIERCZAK

ORCID: 0000-0002-1851-7759

Akademia Piotrkowska w Piotrkowie Trybunalskim